

Irodalmi Szemle.

Az Iliász hat első éneke.

Fordította *Baksay Sándor*. Kiadja a Kisfaludy-társaság Budapest, 1897. (Franklin)
196 l. Ára 1 frt 20 kr.

Baksaynak rég várt Iliászából íme könyvpiaconra került a hat első ének mint biztató jelenség, hogy egy pár év alatt — mint a fordító is reméli — az egész eposzt bírnai fogja a magyar közönség rímes alexandrinokban. A mi e forma megválasztását illeti, azt csak helyeseltetjük, nem mintha az alakilag hű fordítást nem tartanók magában véve jogosúlnak s bizonyos körülmények közt szükségesnek, hanem mert azt tartjuk, hogy Homeroszt épen akkor vetköztetnők ki legfontosabb tulajdonságából, mi voltjából, a naiv egyszerűségből, ha hexameterben fordítanók, a melyen a mi irodalmunkban nem a népies, nem a naiv, hanem a rhetorikus, pathetikus színezésű s Vergilius hatása alatt keletkezett eposzok szóltak. A magyar nemzeti eposz versmértéke az alexandrin: ennek kell tehát nálunk általában azt a szolgálatot teljesítenie, melyet a görögöknél a hexameter teljesített. Másképp vagyunk a római eposzszal. Abban a hexameter nem nemzeti, hanem idegen mérték volt s nem nemzeti, naiv, népies, hanem idegen hatás alatt álló, rhetorikus színezetű műköltészetnek lett a hordozója. Ezért kérdés, helyén való volna-e Vergilius Lacanust vagy Valerius Flaccust magyaros alexandrinokban fordítani. Azt hiszem, nem. Ha modern alakban élvezhetőbbé akarnók tenni pl. Vergiliust, talán a *stanza* volna legalkalmasabb.

Azonban bár a Baksay versalakját helyeseltetjük, nem hallgathatjuk el abbéli kifogásunkat, hogy ő az alexandrinok mellett a fél-alexandrint is elég sűrűen használja, nev. a hat énekekben több mint *hatvanszor* s ezzel az elemmel megrontja az eredetivel szemben kötelező egyenletességet és folytonosságot, mely lényeges jellemvonása a homerosi eposzoknak. Így a fordítás nem a művészileg szerves, hanem az agglutinált (Steinthal) eposz hatásával van reánk. Strófhákra is hiba volt szakítani a *κατὰ στίχον* folytonosságával egészen másképp ható eredetét. Ennek a következménye volt az is, hogy a sorokat hol összerántani, hol kinyújtani volt kénytelen a fordító, a mi aztán a kívánatos hűséget sérti.

Olyan hűséget, mely a szavak etymonját is folyvást szem előtt tartja, nem kívánhatunk egy Homerost népszerűsíteni akaró fordítástól; azt azonban megkívánjuk, hogy idegen, modern észjárás kifejezéseit ne vigye bele a fordító Homerosba. Fordítónk rendszeren *pokolról*, *poklokról* beszél ott, a hol Homeros alvilágot illetőleg az alvilág istenét, Hadeset emlegeti. Hiszen Homerosnál még Elysium és Tartaros sincs! *Ostorról* beszél a fordító, a hol pedig Apollon nyilairól s nyila okozta bajról van szó; *monnó*-kat, *tündér*-t, *udvar*-t („udvart mérnek“) emleget, *halált*, *mely eljön az emberért* s egyéb ily modern felfogásból származó dolgokat; sőt neologiai gyártmányokat is, mint *áldor*, *igény*, *véd* (főnév gyanánt) stb., mik különösen kirínak az archaistikus színezetre törekvő stílusból.

Nagyobb hibát az értelem szempontjából nem vethetünk szemére a fordítónak. Egy-egy kifejezés azonban elárulja, hogy a fordító nem élte bele magát Homeros világába s nem fogott hozzá kellő philologiai tájékozottsággal. Így pl. a fordítónál Achilles szemei „a habnak sötét mélységére tapadnak“ e. h. végtelen síkjára; félreértve a görögöt, ő is borral *koszorúztatja* a serleget, mint Vergilius („*vina coronant*“), a hol pedig *megettőlésről* van szó. Nem fogja fel a *δαμιονιος* szónak helytől és körülményektől függő elastikus jelentését s a színtelen *jámbor*-ral fordítja, ott is, a hol inkább „különös teremtés“-nek kellene fordítani.

Legkönnyebben, hogy ne mondjam: legkönnyelműebben bánik a jelzőkkel, melyeket vagy elhagy vagy kiforgat a magok valóságából, plasticitásából. Ki fog a *nagyható* Agamemnonban az *εὖρον κρείτων*-ra, a *délczeg*-ben a *πόδας ὠκύς*-re, a *bölcs*-ben a *πολύμητις*-re ismerni? ki ismer a *felsőleges*-ben a *βροπις* mására? a *diadalmi*-ban az *ἀγλαίη*-re? A fordító ily *általánosító* jelzőiben épen a homerosi jelzők főtulajdonsága, a szemelláthatóság, a plasticitas, a cselekvés megy veszendőbe.

A fordító nyelve, verselése általában igen szép, itt-ott valóban megkapó, lebilincselő. Néhol úgy tetszik, miha nem is Homerost, hanem Buda halálát olvasnók. A fordító tehát e tekintetben a legjobb mintaképhez fordult, mely sokszor nagy szerencsével ihlette meg tollát. S ez az, a miért e fordítást, minden fogyatkozása mellett is nagy örömmel üdvözljük. Látjuk, hogy *költő* vállalkozott szeretettel a költő tolmácsolására s ez Homerosnál fő fontosságú kellék. Többet ér a költői fordítás, ha szakszerűség dolgában fogyatékos is, mint az élvezhetetlen philologiai fordítás. Mi azonban reméljük, hogy Baksay, munkája haladtával, a helyesen értelmezett *hűség* szempontját is jobban fogja respektálni s hogy a teljes Iliász, melyet tőle vár a magyar irodalom, nyereség lesz nem csak magyarság, hanem görögség tekintetében is. Ajánljuk figyelmébe az *Ameis*-féle commentárokat, melyek nélkül Homerost fordítani nem szabad, nem lehet.

Két magyar essay-író.

(*Baráth Ferencz*: Irodalmi dolgozatok. Budapest, 1895. *Végh Arthur*: Tanúlmányok, 1870—1893. Budapest, 1896.)

Essay-kben, e kissé kényes, de épen azért becses irodalmi műfajban nem nagyon gazdag irodalmunkat a Franklin-Társulat ajándékozta meg e két kötettel. Mindkettő az irodalmi köröktől távolabb álló férfú műve; egyik se hivatásos író, legalább nem a szónak abban az értelmében, mintha az írás mestersége lenne élethivatásuk (de a mi a belső hivatást illeti, e tekintetben Baráth F. a hivatásosak közül is igen sokat fölülmúl); nem tagjai az irodalmi társaságoknak, czéheknek, nem rendes munkatársai a lapoknak. De azért nem kezdő írók s nem ismeretlenek a közönség előtt. Baráth F. régi munkása irodalmunknak, a 80-as évek elején a *Magyar Philosophiai Szemle* egyik megalapítója s szerkesztője volt, s régebben csínnal megírt magvas tanulmányaival gyakran találkozhattunk, de újabban ritkán szólal meg. Végh A. szintén nem az újabb generációból való; tanulmányai, mint a czímen látjuk, az 1870—93 közti években keletkeztek, tehát majd egy negyedszázad termését foglalják magokba. Hol jelentek meg eredetileg, nem tudtam megállapítani s ő maga sem jelzi; neve eddig nem volt előttem ismerős, csupán az *Olcso könyvtár*-ban megjelent Boissier-fordítás (Virgil) alkalmával találkoztam vele.

Baráth könyve kisebb 8 rét lapon 360 lapra, Véghé nagy 8-rét lapon, szép ciceró nyomással 540 lapra terjed; ára mindkettőnek 2 frt. Ha terjedelem tekintetében az utóbbi jóval fölülmúlja az előbbit, viszont súly tekintetében Baráth műve sok-sok egységgel előtte áll Végh tanulmányainak. Baráth dolgozatai igazi essay-k, irodalmi tanulmányok, e műfaj legbecsesebb termékeiből, Végh munkálatai ellenben egy kissé több praetensioval, mint joggal viselik a tanulmány nevet; a két kötet közül mindenik több igazsággal viselhetné a másik czímét. Nem mintha Végh kötetében is nem akadnának tanulmányok, s köztük jóravalók, tartalmasabbak is; de először is a műnek csaknem fele egyszerű fordításokból áll (francia essay-k a *Revue des deux Mondes* után), s másfelől ephemer értékű, a kötetbe kevésbé illő hírlapi cikkek is előfordúlnak benne.

Baráth essay-i, melyek az 1874—94 évekből valók s különböző hírlapokban és folyóiratokban jelentek meg, nagyobb részben irodalmi tanulmányok, irodalmi kérdésekről, az irodalom egyes alakjairól; ezenkívül találunk kötetében egy mély elméjű, philosophiai szellemű paedagogiai tanulmányt (Az ember fejlődése) és három hírlapi cikket, alkalmi közleményt, melyek — ha egyébert nem, már az akkori hangulatok hí visszaturkroezése miatt is — érdemesek voltak a fölvetelre, bár egyikök (Kossuth Lajos meghalt!) határozottan értékes dolgozat. Az irodalmi tanulmányok igen vegyes tartalmúak: nagyobb részben hazai írókra vonatkoznak, de vannak köztük világirodalmi érdekűek is, és pedig úgy

ó-klassikai, mint modern írókról, ezek: Aristophanesről, Thackeray Makepeace Vilmos, Humorista-e Thackeray? Burns a pajkos, A czinkotai kántor angol változata. Közülök a két első, angol források után, a kötet legfinomabb tanulmányai közé tartozik. A hazai tárgyúak közt felváltva találkozunk irodalmi arcképekkel és pedig régiakkal és újakkal (Mikes, Kármán, Arany, Greguss), és bírálatokkal (Gyulai költeményei, Délibábok hőse, Tolnai elbeszélései)

Baráth dolgozatai nem újdonságukkal lepnek meg; sem tárgyban, sem felfogásban nem tör új ösvényt, hanem az ízlés tisztasága, az ítélet érettsége és józansága, az előadás gondja, csínyja, a hang nemesége az, a mi tanulmányait a magyar irodalom e nemű termékei közt a kiválóbbak közé emeli; műve, egyik szakavatott bírálójának ítélete szerint, egyike a legbecsesebb műveknek, melyek ily irányban nálunk az utóbbi években megjelentek. Én például *Gyulai költészetének* olyan helyes felfogását és megítélését, olyan alapos ismertetését, mint a Baráth bírálata, még nem olvastam; nagyon helyesnek tartom a Délibábok hősenek és Tolnai elbeszéléseinek bírálatát is. Baráth kitűnően ért hozzá, hogy a művet úgy elemezze, hogy az árny- és fényoldalak feltüntetése mellett az író lelkébe, gondolataiba is teljes bepillantást engedjen.

Végh Arthurt, mint említém, nem ismerem; életviszonyairól mit sem tudok; művéből mindössze annyiról nyertem felvilágosítást, hogy gimnáziumi osztályait, a 60 as évek derekán, a kolozsvári ref. kollégiumban végezte; innen a meglehangú visszaemlékezés szeretettel, csodálattal környezett tanárára, a derék Sámi Lászlóra; s hogy mint egyik tanulmányában említi, ügyvéd Művét Gyulai Pálnak ajánlja, tisztelete jeléül. Ha szabad lenne művéből s abból a körülményből, hogy nevével az irodalmi életben sehol nem találkozunk, következtetnem, azt mondanám, hogy ő egy jómódban élő, művelt ízlésű úri ember, ki meleg érdeklődéssel viseltetik a tudomány, irodalom, művészet problémái iránt, jól ismeri a külföldi irodalmakat, figyelemmel kíséri a hazai és külföldi irodalom nevezetesebb jelenségeit, s ha egy egy finomabb essay a francia Revue-ben, a melynek tanútságait nálunk is alkalmazhatónak véli, lelkét megragadta, siet azt lefordítani vagy legalább kivonatolni, s ha egy-egy újabb könyv vagy színdarab mélyebb benyomást tett lelkére, papírra vetette — talán inkább a maga számára — benyomásait, gondolatait, úgy a mint töredékesen felszínre kerültek, nem gondolva a rendszeres kidolgozásra. Egyszóval én őt szélesműveltségű, képzett ízlésű, finom érzékű — *dilettans* írónak képzelem, ki, ha akart volna, jeles dolgokat is tudott volna producálni, de a ki ritkán emelkedett föl ez akarásig.

Közlött tanulmányai három osztályba tartoznak:

1. *Fordítások*: A finom érzék a művészetben, A szabatosság a művészetben (mindkettő Martha C. után), Tennyson és Musset (Taine után), A nemzeti regény Németországban, A tudom. kutatások Francia-

és Németországban (Dumont A.), A francia sajtó bölcsekora (angolból), Virgil (Boissier G.). E fordítások majdnem felét (235 l.) foglalják el a testes kötetnek; közülök Virgil, miut említettük, már önálló kiadásban is megjelent, s Virgil műveinek vallásos jellemét s azt a befolyást tárgyalja, melyet a költő kortársainak hitelveire gyakorolt. Legfinomabb közöttük, az egész kötetnek gyöngye, Taine essay-je, igazi cabinetalkítás; érdekes a francia és német tudományos kutatás módja közt vont párhuzam, finomak az esztetikai értekezések.

2. *Kivonatos közlések*: Egy álmódózó naplója, A Rivieráról, Levelek egy fiatal leányhoz (Rondelet könyve), Lachaud védbeszédei. Közülök utóbbi meglehetősen terjedelmes; több beszédét az illető ügygyel együtt bő kivonatban ismerteti s végül jellemzi Lachaud-t s általában a francia ügyvédi kart, párhuzamot vonva a francia és magyar ügyvédség közt. A Rivieráról című cikk esinos rajza e bájos vidéknek (G. Charmes és Szűry D. művei után). Mindenik cikkhez az illető író-ról egy pár sornyi jellemzést bocsát előre.

3. *Jellemrajzok*: Emlékezések Sámi Lászlóra, Carlyle, Michelet, Beulé Ernő, Vogelweidei Walther, — és önálló bírálatok, ismertetések: Szigligeti mint dramaturg, Toldi Miklós, Renan „Marc Aurelius”, Goethe „Egmontja”, Hugo V. „1793”-ja, A Budapesti Szemle 1873—77. évfolyamairól, Eötvös bevégezetlen regénye. Egy híres asszony emlékiratai, Szent Antónius megkísértetése, Felső oktatásunk reformja. — Jellemrajzai általában rövidiek, egyik se akart hosszabb lenni egy újságcikknél, egyik se tud essay-vé válni. Legterjedelmesebb köztük a Sámi László emlékezete, de ezt is csak a leveleiből közölt bő részletek teszik valamivel hosszabbá; az idegen tárgyak közt legtartalmasabb a Carlyle-ről szóló. Kár, hogy a ki oly bizalmas lábon áll az egyes írókkal, nem vesz magának több időt, több gondot behatóbb méltatásukra. Pedig a képesség meg van benne hozzá. Ugyanez a rövidség jellemzi bírálatait, ismertetéseit is, pedig a részletekbe finoman be tud hatolni, mint Egmont s Szigligeti dramaturgiája egyes részleteinél látjuk, csak hogy sajnálja a fáradságot s ezért ritkán nyújt kerek egészet. Csak épen hogy belemelegszik, s mindjárt abba hagyja; csak egyes pontokat választ ki, azokat alaposan tárgyalja, míg a többiekkel egy két nagyjában odavetett vonással végez. Legjelesebb, igazán szép bírálat a Hugó V. regényéről írt cikke.

Változatos tartalmú kötetét az irodalom iránt érdeklődők szívesen fogják olvasni s több cikkében nemes élvezetet fognak találni.

Rácz Lajos.

Cicero hatása 2000 év alatt.

Cicero im Wandel der Jahrhunderte. Ein Vortrag v. Th. Zielinski. Leipzig, 1897.

1895 januáriusban volt Cicero születésének 2000 éves fordulója. E nevezetes évfordulót Zielinski. Th. szentpétervári egyetemi tanár az

ottani történelmi társulatban egy előadással ünnepelte meg, mely Cicero kulturális jelentőségével foglalkozik az évszázak folyamában. Ez előadást most szerzője javított és bővített alakban német nyelven is közzétette, s az, igen csinos kiállításban, a lipcei Teubner cégénél jelent meg. Terjedelme 100 lap, melyből 62 a tulajdonképeni előadásra, a többi a jegyzetekre esik.

Igazi lelki gyönyörrel olvastam — a classica philologia terén laikus létemre is — e roppant cruditioval s a mellett kiváló írói routine-nal megírt tanulmányt. De hát Cicero nem is csupán a classica-philogusoké, ő mindnyájunké; élete s különösen szellemi alkotásai az egész emberiség közkinccsei. A philosophus, a moralista, a jogtudós, történetíró, rhétor egyaránt részt követelnek Ciceroból, s a jelen tanulmány feladata épen azt kimutatni, hogy Cicero mindeniköknek méltó forrása. S ezt nem annyira annak feltüntetésével teszi az író: mi volt Cicero egyik-másik irányban? hanem inkább ez egyes irányokban, az évszázak alatt gyakorolt hatásából vet ezekre egy-egy hatalmasan világító sugárt. Keresi és vizsgálja nemcsak azt, hogy mint becsülték, gazdag egyéniségének melyik oldalát vették inkább szemügyre 2000 éves pályafutása alatt, hanem azt is, hogy mi hatással volt az egyes korok eszmé-áramlataira, mivel gazdagította azok szellemi tartalmát; szóval mi része van a mai modern művelt ég, eszmetartalom létrehozásában?

Kutatásait különösen három korszakra, mai műveltségünknek három nagy teremtő és átalakító mozzanatára irányítja: a *keresztyénység kiterjedésére*, a *renaissance-ra* és a *felvilágosodás s forradalom* időszakára.

Bevezetőleg egy pár rövid vonással jellemzi Cicero egyéniségét. Kimutatja, mi volt Cicero politikai ideálja: a római alkotmányban a monarchikus, aristokratikus és demokratikus elemek harmonikus egyensulya, áthatva a hellén műveltség szellemétől, minden előhaladásra képesítve; s ő ehhez az eszményhez végleglegéig hű maradt s meggyőződését halálával pecsételte meg. Majd jellemzi őt, mint philosophia író, s itt rámutat arra a nagy kulturhistóriai tényre, hogy a görögök vezérlő szellemeinek eszméit, a görög philosophia kincses-házát nyitotta meg a római világ s ezzel az egész művelt nyugat számára. Mint philosophus, Cicero sehol nem követ vakon egy író, se, nem mond le az emberészt megillető szabad-választás jogáról; a nélkül, hogy maga teremtő lenne, egészségesen és önállóan tud ítélni a mások alkotásai fölött. Philosophiája három irányú: részint *positiv*, részint *negativ*, részint *skeptikus*; positiv a morál terén, melynek követelményeit az emberi természetből vezeti le, negativ a természetfölöttivel szemben, melynek létét elfogadhatatlannak tartja, skeptikus a metafizikával szemben.

A keresztyénység megalakulásának és elterjedésének kezdetén Cicero is osztozott a többi remekírók sorsában, a keresztyénység őt is szám-

üzte. De könnyebb volt ezt mondani, mint megtenni; Hieronimus lázálmaiban se tud tőle szabadúlni, zarándok-útjára is magával viszi s írataiban lépten-nyomon ki lehet mutatni hatását; Lactantius Cicero-ból indul ki értekezéseiben; Ambrosius, milanoi püspök az V-ik században *De officiis ministrorum* című művében Cicero: *De officiis*-át ülteti át keresztyén-mezbe, mi által Cicero etikája az elismert keresztika lett, mert Ambrosius műve a nyugati egyházban századokon át a morál egyetlen tankönyve volt. Szent Ágoston maga bevallja, hogy őt Cicero térítette meg a keresztyén vallásra s ő Cicerot a pokol tüzéből megszabadítottak remélte. Ezekből látjuk, hogy Cicero e korszakban philosophiai értekezéseivel — és pedig positiv irányával — hatott a keresztyénység vezető szellemeire s ezek által a kereszt. irodalomra.

Más oldala nyilatkozott meg a renaissance előtt Petrarca vezetője Cicero volt; ő, kinek jelszava a philosophiában a szabad választás joga, legjobban illett ama renaissance embereihez, melynek főjellemlvonása, mozgató ereje szintén az individualismus volt. Különösen levelei, leveleinek egyéni színezete hatottak Petrarcára. Az egész humanista tábor leborúlt Cicero előtt, nyelvben, szellemben egyaránt igyekezett őt utánozni. Önálló gondolkodása önállóságra, skepsise a meggyökeresedett tanokkal szemben kételkedésre szoktatta őket, a mi lassankint a külvilág meghódítására, a tudományok ujjaépítésére vezette őket.

A reformatiora vetett rövid pillantás után, melynek hősei közül egy Melanchthon bővebb méltatást is megérdemelt volna, áttér szerzők a felvilágosodás és forradalom korára. Ennek főemberei közül Voltaire áll Cicero tisztelői közt az első sorban; gyakran emlegeti őt s mindig elismeréssel; *Tusculanum*ait és *De natura deorum* át a legszébb műveknek nevezi, melyeket az emberi bölcsesség létrehozott, *De officiis*-a a morál leghasznosabb tankönyve. Deistikus nézeteit egyenesen Cicero-ból vezeti le; Cicero a természetes morál előharczosa, a rationalismus hirdetője, egyik szövetségese az egyház elleni küzdelemben, ő tanította meg őt a *türelem* ismeretére és tiszteletére. De e kor már az államférfit is fölfedezte benne: Montesquieu, Mably erősen tanulmányozzák, idézik, felhasználják. Végül a forradalom alatt a szónok lép elértébe: Mirabeaunál igen gyakran akadunk Cicero nyomaira, materiális és formális kölcsönzésekre. A girondisták a köztársaság vezérét tekintik és utánozzák benne; Camille Desmoulins bálványozza őt, a többi népvézerek is gyakran folyamodnak szónoklataihoz. Jelen-tékeny része volt Ciceronak a forradalom alatti törvénykezési reformokban is.

Mint látjuk, a kultura minden emelkedésével szélesebb, mélyebb pillantást vet az emberiség műveinek, szellemének ismeretébe, korszakról-korszakra jobban becsüli őt; kulturánk tökéletesedésével egyre gyarapodik az antik világ jelentősége is.

Ciceroról modern philologusainktól igen sok kritikát, de annál kevesebb elismerést hallhatni és olvashatni. E tanulmány a sok gáncsolással szemben végre igazságot szolgáltat neki, mert nem lehet az rossz gyümölcs, melyet a méhek és darazsak — írók és kritikusok — annyira szeretnek.

A műnek utolsó harmada jegyzeteket és érdekes kitéréseket tartalmaz, a melyek a felhasznált, nagyon gazdag irodalom ismertetése mellett, szintén igen becses adalékokat nyújtanak a tanulmányozott kérdésekhez.

Rácz L.

Száz év a százok történetéből.

(Hundert Jahre Sächsischer Kämpfe.)

Nemcsak szász szempontból bír kiváló fontossággal az a mű, mely »100 Jahre sächsischer Kämpfe« cím alatt tavaly jelent meg Nagy-Szebenben a (Krafft W.-féle könyvkereskedés kiadásában), hanem megbecsülhetetlen mindenkire nézve, ki az erdélyi százok történelme iránt érdeklődik.

E mű tíz — kettő kivételével — 1895. évi november és december hónapokban Nagy-Szebenben tartott felolvasást tartalmaz, melyek chronologiailag rendezve, egymással a legszorosabb összefüggésben, élénk színekben és hűen ecsetelik a százok közéletében a legutolsó száz év alatt történt eseményeket, és épen ezért — mint az e mű előszavában ki van emelve, régóta érzett szükségletet elégítenek ki.

Legnagyobb jelentőségű természetesen az u. n. »szász nemzet« politikai életének történelme, mely szűnni nem akaró küzdelmeket állít szemünk elé, a politikai jogok és régi kiváltságok fentartása érdekében.

Kellő méltatásban részesülnek e mellett azonban a nemzeti élet egyéb nyilvánulásai is, melyek közül főleg a szellemi élet viszonyok képezik behatóbb vizsgálódásnak tárgyát; s jóllehet nem kerül is ki minden felolvasás historikus tollából, általában nem tagadhatjuk meg a lelkiismeretes tárgyilagosságra törekvést. Általános érdekű és köz-történeti jelentőségű különösen az a fejezet, melyben Dr. Teutsch Fr. a százok helyzetét 1848 9-ben ismerteti. Ez főképp azt bizonyítgatja, hogy a százok nem helyezkedhettek akkor más álláspontra, mint a melyre állottak. Az uniot-ellenző százok politikai éleslátását azzal igyekszik bizonyítani, hogy azok az aggodalmak, melyeknek ők kifejezést adtak, teljesülésbe mentek. Kiváló érdeméül tudható be az is, hogy az oroszok behívásáról szóló legendát a maga mértékére szállítja le, midőn diplomáciai bizonyítékokat szolgáltat annak igazolására, hogy az orosz invasio az osztrák kormány határozatának lett a következménye.

A munka megérdemli, hogy szélesebb körben is elterjedést nyerjen.

Kepp Frigyes.